

Archeológia domácnosti – Peter Tóth

Prehľad bádania o domoch

- začiatok 20. storočia: potvrdená existencia domov v neolite (Ch. Tsountas)
- 90. roky 20. storočia: dom a domácnosť ako zabehnuté koncepty
- dôraz výskumu skôr na typologické sekvencie
- východiskom sa stala typológia domov LnK (P. Moddermann)

Počiatky archeológie domácnosti

- zrod v rámci mezoamerických štúdií (C. Robin)
- 70. a 80. roky 20. storočia - prístupy založené na procesualizme (R. Wilk, W. Rathje)
- 90. roky 20. storočia - antropológia a postprocesualizmus (I. Hodder, E. Bánffy, D. Hoffmann, J. Smyth)

Hlavné témy bádania o domácnosti

- kozmológia (A. Coudart, I. Hodder, P. Wilson)
- identita (A. Jones, A. Whittle, S. Steadman)
- pamäť (I. Hodder, C. Lévy-Strauss, R. Bradley)

Société à maison (house societies, domové spoločnosti)

- C. Lévy-Strauss (1982)
- stupeň spoločenského vývoja
- hierarchia, dedičnosť, pôvod
- v súčasnosti interdisciplinárny prístup, terénne aktivity

Čo je to domácnosť?

- rodina (P. Halstead, C. Perlès)
- sociálna skupina s určitými atribútmi (produkcia, redistribúcia, transmisia, reprodukcia; S. Souvatzi)
- zhmotnenie určitých zvyklostí vo vzťahu k stavbe (S. Nanoglou)
- jednotka ekonomickej a sociálnej kooperácie (M. Niklová, N. Beljak Pažinová)

Štúdium domácnosti

- definovanie funkcie jednotlivých častí domu
- identifikovanie hraníc jednotlivých domácností
- poznanie areálov aktivít domácnosti
- štúdium domácich ekonomík

Čo je to tell?

- rôzne pomenovania pre sídelný pahorok: tell, hüyük, magoula, tumba, mogila, mägura, halom, Siedlungshügel
- Hrúbka kultúrnych vrstiev:
 - tell: 2.5-10 m
 - tell-like lokality (lokality tellového charakteru, tellom podobné): 1-2.5 m
 - ploché sídlisko: 0.25-0.5 m

Bádanie o telloch

- Vinča-Belo Brdo (1908, 1934, Miloje Vasić) – prvý odborne preskúmaný tell
- fascinácia predovýchodnou kultúrou (G. Childe)
- do 90. rokov 20. storočia sa výskum sústredil hlavne na telly
- rozpoznanie dualistického vzťahu tell vs. horizontálne sídlisko

Ako sa telly tvoria?

- podmienka: hlinené domy
- spálenie obydľí, úmyselné zarovnanie vrstiev a budovanie na tom istom mieste
- komunálna aktivita
- sociálna kohézia a utuženie
- spoločenských noriem

Horizont 6700/6500-5500 BC

- kultúrny komplex Protosesklo – Karanovo I – Kremikovci – Anzabegovo – Vršnik
- prvé telly v Grécku, Macedónsku, Kosove a Bulharsku
- po r. 6000 BC v priestore Karpatskej kotliny mal neolitický spôsob života mobilný charakter (menej permanentné sídliská)

Horizont 5500-4600 BC

- kultúrny komplex Dimini – Vinča – Kakanj – Karanovo III-IV
- telly sa objavujú na južnom okraji Karpatskej kotliny až po Transylvániu
- prísne usporiadanie domov na telloch
- bežný život sa odohrával na horizontálnom sídlisku

- telly v Potisí od 5100/5000 BC, kultúry Tisza a Herpály
- synchronne s nimi kultúry Dimini – Karanovo IV-V – Boian – Maritsa – Pojlanica – Sava – Vinča-Pločnik – Sopot – Butmir na južnom Balkáne
- na telloch sa objavil ortogonálny ulicový systém s úzkymi uličkami
- stavba viacpodlažných domov

Horizont 4600/45-4000/3700 BC

- v Potisí telly skončili okolo 4600/4500 BC
- výstavba tellov pokračovala na strednom Balkáne v kultúrach Kodžadermen – Gumelnița – Karanovo VI – Varna, Vinča-Pločnik, Krivodol – Sălcuța a Hamangia
- okolo 4000 BC (ojedinele niektoré trvajú do 3700 BC) telly náhle končia na Balkáne a v JV Európe

Domácnosť – severné Grécko, druhá polovica 6. tisícročia BC

- na telloch a horizontálnych sídliskách súčasne existovalo viacero typov architektúr
- variabilita medzi domácnosťami sa prejavila v príprave potravy
- varenie vonku vs. varenie vo vnútri domu
- veľkosť domov reflektuje aj objem keramických nádob (= odhad veľkosti skupiny, ktorá domy obývala)

Domácnosť – Iberský polostrov, 6. tisícročie BC

- základnou jednotkou boli farmárske usadlosti, tvoriace jednotku sociálnej a produkčnej inštitúcie
- skupiny domácností tvorili väčšie sociálne jednotky s podobným kultúrnym a ideologickým pozadím

Domácnosť – kultúra s lineárnou keramikou

- v staršej LnK mali domy trapézoidný tvar, rôzne usporiadanie vnútorných trojíc kolov, postranné žliabky pozdĺž dlhších stien domov
- v mladšej LnK sa pôdorysy domov menia – viac vnútorných trojíc kolov, reflexia sociálneho pnutia (zvyšovanie hustoty osídlenia, nároky na kooperáciu)
- po opustení boli domy svetom predkov

- rôzny spôsob zaobchádzania s odpadom, ktorý sa kumuloval v pozdĺžnych stavebných jamách popri dlhších stien domu
- dôraz na individualitu domácností

Domácnosť – 5000-4400 BC

- variabilné pôdorysy domov: v tradícii LnK alebo nové tendencie
- komunálne hliníky – centrálna organizácia sídliska, rozvoj sociálnej komplexity
- dlhé domy: zabezpečenie rodu a kontrola ženskej reprodukcie (I. Hodder)
- transformácia domov do pohrebných monumentov (dlhé mohyly)

Domácnosť – jazerné lokality, 5.-3. tisícročie BC

- špecifické lokality v rámci domácností, častí sídliska či na celom sídlisku
- obyvatelia viacerých domov mohli byť členmi jednej domácnosti

Domácnosť – 4-3. tisícročie BC

- kontrola práv nad pôdou
- zmenšenie veľkosti domov
- neobjavuje sa separácia na základe pohlavia vo vnútri domov
- megalitické komorové hrobky

Povinná literatúra

FOWLER, Chris, Jan HARDING a Daniela HOFMANN, ed. *The Oxford handbook of neolithic Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2015. Oxford handbooks. ISBN 978-0-19-954584-1.

- kapitola od P. Raczky: Settlements in South-East Europe

- kapitola od J. Last: Longhouse Lifestyles in the Central European Neolithic

Odporúčaná literatúra

Gomart, L. et al. 2015: Household integration in Neolithic villages: A new model for the Linear Pottery Culture in west-central Europe. *Journal of Anthropological Archaeology* 40, 230-249.

<https://doi.org/10.1016/j.jaa.2015.08.003>

Hachem, L. 2018: Animals in LBK society: Identity and gender markers. *Journal of Archaeological Science: Reports* 20, 910-921. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2017.09.020>

Květina, P. - Řídký, J. 2016: Neolithic settlement space: waste, deposition and identity. In: Sosna, D. - Brunclíková, L. (eds.), *Archaeologies of Waste. Encounters with the unwanted*. Oxford & Philadelphia: Oxbow, 127-144.

Lymperaki, M. et al. 2016: Household Scales: What Cooking Pots Can Tell Us About Households in the Late Neolithic Stavroupoli (Northern Greece). *Open Archaeology* 2, 328-345.

<https://doi.org/10.1515/opar-2016-0023>

Maestre, F. J. J. et al. 2019: Advances in the analysis of households in the early neolithic groups of the Iberian Peninsula: Deciphering a partial archaeological record. *Journal of Anthropological Archaeology* 53, 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2018.10.001>

Niklová, M. - Beljak Pažinová, N. 2018: *Archeológia pravekých domácností*. Nitra

Steadman, S. R. 2015: *Archaeology of Domestic Architecture and the Human Use of Space*. Walnut Creek.